

Z żałobnej karty

Lucjan Torus (1927–2017)

W dniu 25 listopada 2017 r. zmarł w Warszawie (w Szpitalu Grochowskim) profesor Lucjan Tuross, człowiek wielce zasłużony dla rozwoju polskiej teorii kształcenia i wychowania dorosłych, specjalista w dziedzinie turystyki, pasjonat kultury chłopskiej i niekonwencjonalny badacz jej funkcji wychowawczych, realizowanych zwłaszcza w sieci uniwersytetów ludowych. Lucjan Tuross urodził się 26 sierpnia 1927 r. we wsi Białobrzegi nad Bugiem nieopodal dawnego ludnego i prężnego – jeśli idzie o życie społeczne i gospodarcze – miasteczka Sterdyni. Pochodził z rodziny chłopskiej Pawła i Bronisławy Turossów. Był – w kolejności urodzenia – drugim z piątki dzieci w tej niezamożnej, ale gospodarnej rodzinie podlaskiej.

Po trudach nauki w szkole powszechnej (w sąsiednim Kiezie) i gimnazjum (w Sterdyniu) podjął, bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej, naukę w Liceum Pedagogicznym w Częstochowie. Tam jego nauczycielem był m.in. Stanisław Dobrowolski (wcześniej pracownik Liceum Krzemienieckiego i kierownik Uniwersytetu Ludowego w Mieczysławowie), któremu Lucjan Tuross zawdzięczał genezę swoich zainteresowań kulturą wsi, a problematyką uniwersytetów ludowych w szczególności. Po ukończeniu nauki w Liceum Pedagogicznym przez rok (1948/1949) pracował w szkole podstawowej w Sterdyniu. Równocześnie organizował zajęcia pozalekcyjne dla uczniów (światlica szkolna) w miejscowej zasadniczej szkole rolniczej.

W latach 1948–1952 Lucjan Tuross odbył studia historyczne w Uniwersytecie Warszawskim, gdzie również trafił na wybitnych nauczycieli. Jednym z nich był profesor Stefan Kieniewicz, pod opieką którego napisał pracę magisterską na temat działalności w Królestwie Kółek Rolniczych im. Stanisława Staszica (1907–1915). W czasie studiów historycznych Lucjan Tuross ukończył w PTTK kurs dla pilotów – kierowników wycieczek zagranicznych, który umożliwił mu „przez lata” prowadzenie wycieczek zagranicznych do krajów europejskich i azjatyckich oraz dodatkową pracę, na różnych stanowiskach, w Zarządzie Okręgu Warszawskiego PTTK.

Po ukończeniu studiów Lucjan Turowski, po 2 latach „nakazu” pracy w jednej ze szkół zawodowych, podjął pracę pedagogiczną w Szkole Rzemiosł Artystycznych w Warszawie (był tam też Wydział dla Pracujących). Nauczał (lata 1954–1962) historii z elementami historii sztuki i techniki, zarówno młodzież, jak i dorosłych. Praca z młodzieżą, jak i dorosłymi, zrodziła u niego zainteresowania nie tylko odmiennością nauczania i uczenia się słuchaczy obu kategorii wiekowych, ale także fenomenem rozwojowym wtedy zjawiska, jakim było kształcenie się ludzi dorosłych. Wtedy też skutecznie (wraz ze starszą siostrą Janiną) wspierał edukację młodszego rodzeństwa (Stasia, Heni i Zygmunta) oraz pomógł starzejącym się rodzicom w przeniesieniu się („za dziećmi”) do Warszawy, gdzie zamieszkali w rejonie Powązek.

Kontakt ze Stołecznym Uniwersytetem Powszechnym TWP, jak i profesorem Kazimierzem Wojciechowskim, tworzącym w Uniwersytecie Warszawskim ośrodek badań nad kształceniem dorosłych, spowodował, że Lucjan Turowski z dniem 1 października 1962 r. przeszedł do pracy w Zakładzie Oświaty Dorosłych (po latach przeorganizowanym w Katedrę Edukacji Ustawicznej i Andragogiki) na Wydziale Pedagogicznym UW. Od razu z pasją przystąpił do przygotowywania rozprawy doktorskiej na temat społecznych i wychowawczych funkcji Uniwersytetu Ludowego Ignacego Solarza. Trzeba bez cienia przesady powiedzieć, że przygotowując tę rozprawę zastosował godną podkreślenia metodologię badań społecznych (typu dystansowego). Złożyły się na nią poszukiwania (studia nad literaturą, poznawanie bezpośredniej praktyki edukacyjnej) w Danii, wywiady w Polsce z współpracownikami Ignacego Solarza (a w szczególności z Zofią Solarzową), rozmowy i korespondencja z wielu wychowankami Uniwersytetu Ludowego Solarza, rozsianymi po całym kraju. Efektem tych poszukiwań była wartościowa rozprawa doktorska (promotor Kazimierz Wojciechowski) oceniona wysoko przez takich recenzentów jak profesorowie: Aleksander Kamiński, Stefan Ignar i Tadeusz Pasierbiński. Obrona doktoratu odbyła się w 1966 r., zaś cztery lata później praca została opublikowana (*Uniwersytet Ludowy Ignacego Solarza i jego wychowankowie*, LSW, 1970). Warto nadmienić, iż była to pierwsza książka o UL Ignacego Solarza, która – podobnie jak następne prace Lucjana Turowskiego o uniwersytetach ludowych w Polsce – przyczyniła się do społecznej rehabilitacji Ignacego Solarza jako zdeklarowanego przedstawiciela agraryzmu. Zasmakowawszy w badaniach nad społecznymi i wychowawczymi funkcjami Uniwersytetu Ludowego Ignacego Solarza, Lucjan Turowski kontynuował badania nad skutecznością oddziaływań wychowawczych tej instytucji i funkcjami wychowawczymi kultury chłopskiej, czego efektem były następne książki.

Po uzyskaniu stopnia doktora Lucjan Tuross przechodził kolejne stopnie uniwersyteckiej kariery naukowej: docenta (habilitacja w 1982 r.) i profesora nadzwyczajnego, okupując je kolejnymi seriami książek. W Uniwersytecie Warszawskim (w ostatnich latach: Katedra Edukacji Ustawicznej i Andragogiki) pracował do 1999 r. Po przejściu na uniwersytecką emeryturę kontynuował pracę dydaktyczną na stanowisku profesora nadzwyczajnego w Wyższej Szkole Rolniczo-Pedagogicznej w Siedlcach, Wyższej Szkole Humanistycznej w Pułtuskach i Wyższej Szkole Pedagogicznej ZNP, a od 2002 we Wszechnicy Polskiej – Szkole Wyższej w Warszawie, realizując się nadal niezwykle intensywnie w pracy naukowej i wydawniczej.

Dorobek naukowy profesora Lucjana Turossa jest ilościowo liczny, a zakresowo rozległy. Te elementy jego dorobku zdają się sugerować, że ma on cechy dorobku nie jednego człowieka, a dużej naukowej instytucji. Składają się na niego 44 książki (niektóre jak na prace naukowe bardzo obszerne), redakcja (i współautorstwo) kilku pozycji książkowych, trudna do policzenia (bez szczegółowych badań) ilość artykułów i rozpraw naukowych, komunikatów z badań, tekstów polemicznych, recenzji opublikowanych książek (innych autorów) i in. W dorobku tym wyodrębnić można kilka obszarów tematycznych znaczących seriami książek, artykułów i rozpraw, komunikatów z badań i wspomnianych tekstów polemicznych.

Przyjmując kryterium chronologiczne, pierwszym obszarem twórczości naukowej profesora Lucjana Turossa była ogólna teoria kształcenia dorosłych (andragogika). Serię książek na ten temat rozpoczął on opublikowaniem starannie przygotowanego podręcznika *Wprowadzenie do andragogiki* (PWN 1972). Stale pracując nad teorią kształcenia i wychowania dorosłych powiększył ten podręcznik wydając go trzykrotnie w latach 1975–1980 jako *Andragogikę. Zarys teorii i wychowania dorosłych* (PWN). W wyniku dalszych rozważań nad zagadnieniem teorii kształcenia i wychowania dorosłych profesor Lucjan Tuross wydzielił w tej refleksji andragogikę ogólną poświęcając jej kolejny, również trzy razy wydany podręcznik (*Andragogika ogólna*, wydanie trzecie „rozszerzone”, druk. J.J. Maciejewscy, 2004, ss. 544) oraz andragogiki szczegółowe: pracy (*Andragogika pracy*, druk. J.J. Maciejewscy, 2006), samokształcenia (*Andragogika autokreacji*, druk. P. Tuross, 2007), reedukacji (*Andragogika reedukacji*, druk. J.J. Maciejewscy, 2008) i samodzielnej pracy korekcyjnej nad własną osobowością (*Andragogika autoreedukacji*, Wyd. AMP SERVIVE 2012, ss. 485). Wśród znaczących książek z tego obszaru tematycznego wymienić też trzeba rozprawę na temat miejsca sztuki w wychowaniu dorosłych (*Sztuka i wychowanie dorosłych*, YPSYLON – Nowe Wydaw-

nictwo Polskie, 1999) oraz roli muzeum w kształceniu (*Muzeum – swoista instytucja edukacyjna*, YPSYLON, 1999).

Drugim obszarem pracy naukowej profesora Lucjana Turowsa był turystyka, a w szczególności zagadnienia powszechności (popularności) oraz form krajoznawstwa i turystyki, ich przeszłości w naszym kraju oraz funkcji wychowawczej i samowychowawczej. Zainteresowania te były posiewem jego działalności (instruktor do spraw szkolnego ruchu krajoznawczego i turystycznego) w Zarządzie Okręgu Warszawskiego PTTK, a także intensywnej aktywności przewodnickiej (kierownik i przewodnik 38 wycieczek do różnych krajów Europy i Azji – najczęściej do Chin). Z tego drugiego obszaru lista publikacji autorstwa profesora Lucjana Turowsa jest również długa, a ich zakres tematyczny rozległy. Otwiera ją praca badawcza o turystyce jako formie samokształcenia (*Turystyka do krajów socjalistycznych jako czynniki samokształcenia nauczycieli*, PWN, 1977), natomiast zamyka – monografia na temat funkcji wychowawczej turystyki w postaci kreowania postawy patriotycznej (*Turystyka i odkrywanie wartości „małej ojczyzny”*, druk. J.J. Maciejewscy, 2004). W okresie między nimi profesor Lucjan Turowski napisał prace o turystyce jako formie samokształcenia (*Turystyka a samokształcenie*, WSRP, 1984), miejscu turystyki w edukacji (*Turystyka edukacyjna*, WRSP, 1990), znaczeniu turystyki w kreowaniu tolerancji (*Turystyka i odkrywanie moralnego piękna tolerancji*, YPSYLON, 2003) oraz inne.

Trzeci z głównych obszarów działalności naukowej profesora Lucjana Turowsa to poszukiwanie, odnajdywanie i opis wartości humanistycznych i wychowawczych kultury chłopskiej oraz funkcjonowanie instytucji edukacyjnych (zwłaszcza umiłowanego przez niego Uniwersytetu Ludowego Ignacego Solarza) sięgających do wartości tej kultury jako treści i metody wychowania. Prace z tego obszaru pisał z pasją i dużym znawstwem zagadnienia, co było następstwem znajomości wsi i kultury chłopskiej z autopsji, zaś dziejów i funkcjonowania Uniwersytetu Ludowego ze studiów nad literaturą (także zagraniczną, zwłaszcza duńską) i badań własnych. Z tego obszaru zainteresowań profesor Lucjan Turowski napisał kilka książek i kilkanaście artykułów, rozpraw, komunikatów z badań. Chronologicznie otwiera je wspomniana już rozprawa o Uniwersytecie Ludowym Ignacego Solarza i jego wychowankach opublikowana z przedmową profesora Kazimierza Wojciechowskiego. Kontynuacją są monografie o wychowawczych wartościach kultury chłopskiej w ujęciu Ignacego Solarza (WRSP, 1987), społeczno-moralnym wychowaniu młodzieży wiejskiej (WRSP, 1988), wychowawczych i kulturotwórczych funkcjach rodziny (Wszechnica Polska, 2004) oraz

wspomniana książka o odkrywaniu wartości „małej ojczyzny” jako treści działalności turystycznej (druk. J.J. Maciejewscy, 2004).

Parał się także profesor Lucjan Tuross andragogiką porównawczą. Z tego zakresu opublikował trzy wartościowe książki: o duńskich uniwersytetach ludowych (*Spoleczno-wychowawcze funkcje duńskich uniwersytetów ludowych*, PWN, 1983), rozwoju i funkcjonowaniu edukacji dorosłych w Szwecji (*Oświata dorosłych w Szwecji*, PZWS, 1967) oraz w treści ogólniejszą – o edukacji dorosłych w Skandynawii (*Oświata dorosłych w krajach skandynawskich*, Ossolineum, 1974).

Kolejnym, piątym już obszarem pracy naukowej profesora Lucjana Turossa, była biografistyka, a konkretnie poznawanie życia i działalności oraz poglądów pedagogicznych wybitnych ludzi, imponujących mu swoją wiedzą, społeczną aktywnością oraz bogactwem moralnej osobowości. Szczególnie zafascynowały go trzy osoby, toteż każdej z nich poświęcił odrębną książkę. Pierwsza traktuje o życiu i działalności Mieczysława Orłowicza – współtwórcy polskiej turystyki zespołowej, autorze prawie 100 przewodników i informatorów turystycznych, współorganizatorze Polskiego Komitetu Igrzysk Olimpijskich (*Mieczysław Orłowicz – nauczyciel turystyki i krajoznawstwa*, YPSYLON, 1999). Druga to biografia życia i działalności nauczyciela (profesora Lucjana Turossa) z częstochowskiego Liceum Pedagogicznego, wspomnianego już Stanisława Dobrowolskiego (*Stanisław Dobrowolski. Poglądy pedagogiczne i pedeutologiczne*, YPSYLON, 2003). Trzecia to obszerna (ss. 539) książka o Platonie jako reprezentancie starożytnej greckiej myśli humanistycznej i pedagogicznej (*Platon o człowieku, kulturze i wychowaniu*, YPSYLON, 2003). Dwie (druga i trzecia) z tych książek miały po dwa wydania (drugie – „rozszerzone”). Książki o Mieczysławie Orłowiczu i Stanisławie Dobrowolskim są dzisiaj znaczącymi elementami polskiej biografistyki oświatowej.

Próbował też profesor Lucjan Tuross sił w porządkowaniu intelektualnym zagadnień ogólniejszych niż teoria i praktyka kształcenia dorosłych. Owe zagadnienia ogólniejsze to refleksja nad przedmiotem zainteresowań, subdyscyplinami i naukami pomocniczymi pedagogiki, a także metodologią pedagogiki ogólnej. Potwierdzeniem książka autorska (*Pedagogika ogólna, subdyscypliny i nauki pomocnicze*, YPSYLON, 2003) oraz dwukrotnie wydana obszerna praca zbiorowa redagowana przez profesora Lucjana Turossa (*Pedagogika ogólna i subdyscypliny*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 1999, ss. 601) oraz in.

Artykuły i rozprawy naukowe, komunikaty z badań, teksty polemiczne oraz recenzje opublikowanych książek (innych autorów) autorstwa profe-

sora Lucjana Turowsa drukowane były w książkach zbiorowych, zeszytach naukowych i rocznikach uczelni, z którymi współpracował, oraz czasopismach naukowych, takich jak: „Oświata Dorosłych”, „Edukacja Dorosłych”, „Biuletyn TWWP”, „Ruch Pedagogiczny”, „Przegląd Humanistyczny”, „Oświatowiec”, „Kultura Wsi” i in. Kilka tekstów autorstwa profesora Lucjana Turowsa wydrukowanych zostało w języku angielskim i czeskim. Dwie prace wydane zostały w Niemczech (Bonn i Frankfurt nad Menem).

Informacja o publikacji tekstów w językach obcych prowadzi do pytania o naukową współpracę zagraniczną profesora Lucjana Turowsa. Żyjąc i pracując w czasach obiektywnie trudnych do wszczęcia i realizacji takiej współpracy nawiązał – w sposób przemyślany – taką kooperatywę głównie poprzez kontakty indywidualne i działalność stowarzyszeń oświatowych. Dzięki temu przebywał na stażach naukowych w Danii, Szwecji, Niemczech, realizując wspomniane już badania. Kilkakrotnie wyjeżdżał na zagraniczne konferencje (także do Włoch) poświęcone sprawom edukacji dorosłych. Przyjmował też w swoich miejscach pracy (oraz prywatnie) zagranicznych teoretyków (np. profesora Franza Pöggelera z Aachen) i praktyków kształcenia dorosłych. Obficie w swojej aktywności naukowej korzystał z obserwacji i doświadczeń wyniesionych z pracy przewodniczącej po różnych krajach w Europie i Azji.

Nie można też pominąć informacji o tym, że profesor Lucjan Turows, w latach 60. i 70. XX wieku, był członkiem Zespołu Redakcyjnego miesięcznika „Oświata Dorosłych”, gdzie – przez okres 12 lat – jako redaktor działów „Oświata dorosłych za granicą” oraz „Recenzje i bibliografia” wywierał pozytywny wpływ na ilość i jakość materiałów publikowanych nie tylko w tych działach.

Bogata była działalność dydaktyczna i organizacyjna profesora Lucjana Turowsa. Zatrudniony był w kilku miejscach. Początkowo pracował – o czym już wspomniano – w Uniwersytecie Warszawskim, gdzie doszedł do stanowiska kierownika Katedry Pedagogiki Dorosłych, a następnie kierownika Pracowni Andragogicznej. Następnie, po przejściu w 1999 r. na uniwersytecką emeryturę, dotarł do Wyższej Szkoły Rolniczo-Pedagogicznej w Siedlcach. Pełnił tam funkcję kierownika Zakładu Kultury Wsi i równocześnie kierował Katedrą Pedagogiki. Po latach, pracował też w Wyższej Szkole Humanistycznej w Pułtuskach, a od 1998 w Wyższej Szkole ZNP w Warszawie – jako kierownik Zakładu Turystyki Edukacyjnej. W 2002 r. przeszedł do pracy we Wszechnicy Polskiej. W czasie tej długiej pracy dydaktycznej najczęściej nauczał (wykłady, konwersatoria) andragogiki, teorii krajoznawstwa i turystyki, zagadnień z przeszłości i kultury wsi oraz prowadził seminaria magister-

skie. Jak sam oszacował na tych ostatnich (tj. seminariach magisterskich) wykształcił ponad tysiąc magistrów wyspecjalizowanych w zagadnieniach andragogiki oraz oświaty i organizacji życia kulturalnego polskiej wsi. Otrzymywał też nagrody za osiągnięcia w pracy naukowej i działalność dydaktyczną. Do bardziej znaczących należały: pierwsza nagroda i Medal Zygmunta Glogera przyznane mu w 2002 r. przez Społeczne Stowarzyszenie Praszawcze STOPKA w Łomży (przewodniczącym Kapituły nagrody był profesor Janusz Tazbir – wiceprezes PAN) za wybitne prace badawcze poświęcone pedagogice społecznej oraz tradycjom uniwersytetów ludowych.

Opisane działania naukowe, organizacyjne i oczywiście stała praca dydaktyczna, kolejno w pięciu szkołach wyższych, wykreowały Wielkość profesora Lucjana Turowsa. Sygnalizują one także i to, że należał on do ludzi wyjątkowo zapracowanych, z konieczności w sposób rozważny i racjonalny gospodarujących swoim czasem. W pracy naukowej, dydaktycznej i organizacji życia naukowego cechowały go: pasja, entuzjazm działania, niecodzienna pracowitość i wytrwałość. Cokolwiek czynił w tych obszarach, wkładał w to całą siłę, na jaką było go stać. Pasje i zgodne z nimi działania naukowe, dydaktyczne i organizacyjne przyprawiły go niejednokrotnie o kłopoty zdrowotne.

W życiu codziennym profesor Lucjan Turowski był człowiekiem pogodnym, życzliwym dla współpracowników, przyjaźnie usposobionym do ludzi. Obserwatorzy jego zachowania, nawet w sytuacjach dla niego trudnych, odnotowali wrażenie, że gdzieś w głębi środowiska jego życia istnieje jakiś czynnik kreujący jego spokój, rodzący opanowanie oraz stwarzający mu poczucie pewności siebie. Elementem tym była rodzina. Profesor Lucjan Turowski był bowiem człowiekiem rodzinnym. Wychował dwoje pracowitych dzieci: Małgorzatę – nauczycielkę pracującą w Warszawie, i Piotra – miejscowego przedsiębiorcę. Doczekał się czterech dorosłych wnuków i jedenastu prawnucząt. W zaciszu domowym, kreowanym przez opiekunich żonę Donatę, cenionego w Warszawie lekarza internistę, odnajdywał radość życia po trudach dnia codziennego. Dzięki tej atmosferze w rodzinie, profesor Lucjan Turowski z pokorą i godnością pokonywał trudy i potknięcia, których życie mu nie szczędziło.

W wyniku przeciążenia pracą popadł w kłopoty zdrowotne. Zmarł – po kilkakrotnym leczeniu – na zawał serca. Urnę z jego prochami złożono uroczysto w dniu 1 grudnia 2017 r. w grobie rodzinnym na Cmentarzu Wawrzyszewskim w Warszawie.

Tadeusz Aleksander